

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 51 Volume: 10 Issue: 51
Ağustos 2017 August 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1741>

HÜSEYİN CÖNTÜRK'ÜN ELEŞTİRİ, EDEBİYAT VE DİL HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON HÜSEYİN CONTURK'S VIEWS ABOUT CRITICISM, LITERATURE AND LANGUAGE

Özlem FEDAI*

Öz

Tanzimat'tan bu yana edebiyatımızda eleştiri, yazık ki ya metin dışı unsurların esas alındığı ya da eleştiriminin şahsi duygu ve düşüncelerinin eleştirisinin önüne geçtiği bir anlayışla gerçekleştirilmiştir. Edebi esele, tarihsel, sosyolojik, Marksist, öznel/ izlenimci anlayışlarla incelenmiştir. Öznel eleştirinin aksine edebî eserin içerik, yapı ve üslûbu üzerinde tarafsız yapılan eleştiriler olan "nesnel eleştiri", her eserin değerlendirilmesinde kullanılabilecek belli ölçütler olduğunu, eleştiriminin, kişisel yargı ve yorumlardan kaçınarak eseri tarafsız gözle değerlendirmesini esas alır.

Hüseyin Cöntürk, Nurullah Ataç'ın en önemli temsilcisi sayıldığı "Öznel Eleştiri" anlayışına karşı çıkmış; Bilimsel-Nesnel eleştirinin edebiyatımızdaki kurucusu olmuş bir eleştirimimizdir. Bu eleştirinin ölçülerini belirlemiş onlardan hareketle edebî metinleri incelemiştir.

Bu çalışmada, Cöntürk'ün eleştiri, dil ve edebiyat hakkındaki görüşleri ve eleştirileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nesnel, eleştiri, Hüseyin Cöntürk, Dil, Edebiyat.

Abstract

Since the Tanzimat reform, in Turkish literature has developed either by being based on non-textual elements or through an understanding biased by a critic's personal thoughts and feelings unfortunately.

Literary works have been analyzed through historical, sociological, Marksist, subjective apprehension. Unlike the Subjective criticism, the criticism done impartially on the content, structure and style of literary works is called "objective criticism". This form of criticism states, that instead of relying on personal assessment and comments specific criteria are to be used for the evaluation of each work, which are unbiased.

Hüseyin Cöntürk, is one of our critics, literary critiques in addition opposed the school of "subjective criticism" whose most important representative is considered to be Nurullah Ataç.

In the first instance, Cöntürk, who is considered to be the founder of scientific (objective) criticism in our country defined the criteria to be used for the objective criticism and consequently applied these criteria to analyze literary works.

This work focuses on the views of Hüseyin Cöntürk about language and literature and critics.

Keywords: Objective, Criticism, Hüseyin Cöntürk, Language, Literature.

1. GİRİŞ

Batılı anlamda edebî eleştirinin Türk edebiyatında kendini gösterdiği yıllar, toplumsal hayatımızda çeşitli değişimlerin yaşandığı Tanzimat dönemine denk gelir. Bu dönemin genel havasına uygun düştüğü için olsa gerek eleştiri türü, çok kısa zamanda, diğer edebî türler içinde kendine has bir yer edinir.

Klasik, yerleşik olan beğeniyi yıkmak isteyen romantik düşünce, yeni bir sanat beğenisi getirmek adına eskiye ait ne varsa değiştirmek ister. Tanzimat döneminde de, "eski-yeni" mücadelesinin daha çok "dil"e ve "şair zevki"ne odaklanan tartışmaları (Banarlı 1998: 973), eleştiri türünün ilk örneklerini oluşturur. Kenan Akyüz'e göre bu ilk yıllarda eleştirinin amacı, Divan Edebiyatı'na hücum edip onu gözden düşürmek, Batı edebiyatının başlıca türlerini getirmek, Fransız klasik ve romantik okullarının başlıca yazar ve şairlerini tanıtmak ve bu sayede Avrupaî Türk edebiyatına alan açmaktır (Akyüz, 1995: 125).

Namık Kemal'in *Celal Mukaddimesi*'nde yer alan ve Divan edebiyatını eleştiren görüşleri, Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa"ında onun bu görüşlerini desteklemesi, yeni edebiyatın kendine bir alan açması için Şinasi'yle başlayan süreçte ciddi bir mesafenin kat edildiğini gösterir (Göçgün, 1987: 61-72).

Dr. Celâl Fedai'nin de belirttiği üzere, eleştirel bakış açısından Tanzimat'ın ikinci kuşağında da gerçekçi bir eleştirel yaklaşımın henüz yerleşmediğini söylemek mümkündür. Rezaizade Mahmut Ekrem'in *Talim-i Edebiyat*'ını "daha ziyade hareket olarak mühim" bulan, bu kitabın yanına "Zemzeme Mukaddimesi" ile *Takdir-i Elhan*'ı koyduğundaysa, Ekrem'in devri üzerinde asıl tesirinin görülebileceğini belirten

*Doç. Dr., DEÜ Buca Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğt. Anabilim Dalı. e-mail: ozlem.fedai@gmail.com

Tanpınar'a göre; esasen, şairin "şairini bile kabul ettiren" bu eleştiri yazılarıdır (Tanpınar, 1988: 499). Nitekim onun eleştirileri, sadece kendisi için değil ardı sıra gelecek Servet-i Fünun nesli için de düşünce zeminini oluşturur.

Tanzimat'ın ikinci kuşağı ile Servet-i Fünun arasında ise özellikle Beşir Fuad, aynı şeyi, "duygu"ların bittiği yerde "realite"nin başladığı görüşüyle savunmuştur (Bkz. Nas, 2012:304 s.). Orhan Okay'ın, *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad* adlı çalışmasında, Beşir Fuad'ın Türk edebiyatı ve düşünce hayatındaki yerini tespit ederken söylediği şu cümleler, Beşir Fuad'ın eleştiri tarihimiz açısından da önemli yerini ortaya koymaktadır:

"Onun fikir hayatımıza getirmek istediği en mühim değişiklik, bizce, müspet ilim zihniyeti ve münakaşa adabıdır." (Okay, 2012: 218)

Onun eleştiri yazılarını yayınlayan Handan İnci'ye göre, "Eleştirileriyle sadece çağının gözü yaşlı edebiyatını değil, yüzyıllardır süregelen ve kaynağını Doğu kültüründen alan hayalci düşünme tarzını da yıkmaya çalışır Beşir Fuad. Onun kişiliğinde Türk edebiyatı ilk "eleştirmen"ine de kavuşmuştur" (İnci, 1999:15).

Beşir Fuad'ın döneminin düşünce, edebiyat ortamına getirmek istediği "müspet ilim" ve "münakaşa adabı", edebiyatımızda eleştiri türünün sonraki yıllarda alacağı şekil açısından dikkate değerdir. Zira Hüseyin Cöntürk'te karşılığını bulacak "Bilimsel-Nesnel Eleştiri"nin kaynağını oluşturmuş olur.

Servet-i Fünun dönemi şair ve yazarlarının hemen hepsi, eleştiri yazıları da yazmış sanatçılardır. Bilge Ercilasun'a göre onların eleştiri anlayışı Hippolyte Taine'e dayanır (Ercilasun, 2004: 67). Taine'in pozitivist görüşlerine yaslanarak yeni bir eleştiri getirmek isterler. Bu hususta özellikle Ahmet Şuayb ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın ciddi bir gayreti söz konusudur. Ahmet Şuayb'ın *Servet-i Fünun*'da yayımladığı monografik eleştirileri, Taine'in bir sanatçı kişiliğinin oluşumunda "ırk", "çevre" ve "tarihsel an"ı önemseyen görüşleriyle şekillenir. Hüseyin Cahit de eleştiride "objektif" olmanın gerekliliğini savunur ve Taine'i önemser. Ona göre, edebiyatta romantiklere has "ateşli ifade"lerin yerini "tetkik ve müşahade usulü" almıştır. Hüseyin Cahit, edebiyatımızda "dekadanlık tartışması" olarak bilinen tartışmada, Ahmet Mithat Efendi'ye karşı Servet-i Fünuncuları savunurken, "dekadizmin" Fransa'nın kendi tarihî ve sosyal şartları içinde doğduğunu belirtir (Bkz. Gökçek, 2007).

Eleştirel yaklaşımların romantizmden realizme, pozitvizme, materyalizme doğru bir seyir izlediğini ifade eden Dr. Celâl Fedai, "eleştirinin doğası gereği sanatsal vizyonlar yerine düşüncenin araçlarını kullanıyor olmasının, onu pozitvizizm ve materyalizmle yakınlıktırıldığına, nitekim Türkiye'ye pozitvizizm ve materyalizmin girişi üzerine yapılan incelemelerin birbiriyle yakından ilgili bu iki felsefi yönelimi ilk dile getirenlerin de eleştirel düzyazılarıyla tebarüz eden isimler olduğuna, bu değişim çizgisinin, Cumhuriyet döneminde Nâzım Hikmet'in edebî etkinliğiyle Marksist bir çizgiye yerleştiğine işaret eder (Fedai, 2015: 14). Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'lere dek Türk edebiyatında Marksist eleştiri baskın şekilde kendini göstermiştir.

2. HÜSEYİN CÖNTÜRK'ÜN ELEŞTİRMENLİĞİ ve NESNEL ELEŞTİRİ

1950 sonrası Türk eleştirisinin önemli isimlerinden olan Hüseyin Cöntürk (1918-2003), bilim, felsefe ve edebiyat arasındaki ilişkileri nesnel olarak değerlendiren, "Bilimsel-Nesnel Eleştiri" (Akademik Eleştiri) denen eleştiri türünün kurucusu ve en önemli temsilcisi sayılabilecek bir eleştirmenimizdir.

1950'li ve 1960'lı yıllarda, *Yenilik*, *Pazar Postası*, *Türk Dili*, *Yeni Ufuklar*, *Varlık* ve *Ataç* gibi edebiyat dergilerinde eleştiri yazıları yazmıştır. Cöntürk ayrıca *Dönem* dergisini çıkarmış, *Yordam* dergisini de eleştiri yazılarıyla desteklemiştir. Söz konusu dergilerdeki eleştiri yazılarıyla, en önemli temsilcisi Nurullah Ataç olan "Öznel Eleştiri" anlayışına karşı çıkmıştır. Böylece eleştiri ile denemeyi birleştiren, "Denemeci eleştiri" tavrına eleştiriler getirmiş; edebî eserlerin, eleştirmenlerin şahsî izlenim ve zevklerine göre değerlendirilip itibar görmeleri anlayışını değil, kişiye ve sanatçıya göre değişmeyen bilimse, nesnel ölçütleri savunmuştur.

1958'de yayınlanan ilk kitabı *Eleştirmeden Önce*'de Cöntürk, New Criticism (Yeni Eleştiri) hareketinden etkilenerek "eleştiri" kuramı üzerinde durmuş; sonraki yıllarda yazacağı eleştiri metinlerinin ilkelerini de bu eserde ortaya koymuştur.

Bu eserden iki yıl sonra, dergilerdeki yazılarından oluşan *Çağın Şairi*'nde (1960) şiir kuramını anlatmış; 1962'de yayınladığı *Günlerin Götürdüğü*'nde ise sanatsal eleştiriler yazan eleştirmen Suut Kemal Yetkin'i değerlendirmiştir. Ardından gelen *Turgut Uyar* (1961), *Behçet Necatigil ve Edip Cansever Üstüne* (1964) adlı kitaplarında, nesnel eleştiriye dair ilkelerden hareketle söz konusu sanatçıları incelemeye tabi tutar.

Hüseyin Cöntürk, Türk Edebiyatında "Yeni Eleştiri" (New Criticism) akımının öncüsü, ayrıca "Bines" adını verdiği; karşılaştırma, analiz ve nesnellik esasına dayanan Bilimsel-Nesnel (Akademik) Eleştiri

anlayışının kurucusudur. Eleştiri yazılarında kendisi ile birlikte Bines'e Marksist eleştirmen Asım Bezirci'yi dâhil edişi, Marksist eleştiriye de kullandığı yöntem sebebiyle Bines içinde kabul ettiğini düşündürür.

Yeni Eleştiri, esere dönük eleştiri yöntemlerinden biridir¹. Bu eleştiri yöntemi 1920'lerde İngiltere'de Richards ve Eliot önderliğinde gelişmiş; en yaygın kullanıldığı ülkeler İngiltere ve Amerika olmuştur. Bu eleştiri yöntemi daha çok Amerika'da A. Tate, Warren, C. Brooks, Wimsatt tarafından 1930 ve 40'larda benimsenerek Yeni Eleştiri adını alacak kadar sistemleşmiş ve gelişmiştir. Özellikle bu akım 1950'lere kadar etkinliğini sürdürmüş; bu eleştirinin temsilcileri, tenkit anlayışlarını Rus ve Fransız Biçimcilerinin attığı temeller üzerine inşa etmişlerdir.

Yeni Eleştiri her şeyden önce metni esas alan bir eleştiri türüdür. Bu eleştiriye esas alanlar, yazarın hayatını, içinde bulunduğu koşulları hesaba katmazlar. Önce metne önem verip metni inceler, sonra metnin açıklanmasında gerekirse tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi bilimlere başvurabilirler.

Yeni Eleştiriciler metni organik bir bütün kabul ederler. Onlara göre metinlerde *Organik Birlik* vardır. Eserdeki her ögenin ve bağıntının eserin değeri için gerekli olması, gereksiz hiçbir öge bulunmaması, her bağıntının birbirini etkilemesi onlar için metni *Organik Birlik* haline getirmiştir.

Yeni Eleştiri, biçim-içerik karşıtlığını ortadan kaldırır ve anlamla hesaplaşır. Yeni eleştirmenler yapı üzerinde dururken estetik kuramlarından faydalanmışlardır; bunlardan en önemlisi, "şiişsel bütünlük, iç tutarlılık ve uyum konularına önem veren düş kuramına dayalı Kant ve Coleridge estetiği'dir (Uslu, 1993: 34).

Yeni Eleştiri esas olarak şiiri inceleyen bir yöntemdir. Moran'a göre de Yeni Eleştiri, "uzun süre şiir türüne uygun bir kuram olarak kalmış, roman ve öyküye daha sonra uygulanmıştır. 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan, ağırlığı olay örgüsüne, öykü yönüne vermeyen, aksiyonun azaldığı; ritim, simge, örüntü ve bilinç akışı öğelerinin ön plana çıktığı Yeni Roman anlayışında da şiire ve müziğe yaklaşma çabası sezilmiştir. (...) Yeni Eleştiriciler romana eğildikleri zaman ona daha çok dramatik bir şiirmiş gibi yaklaşmış; romanın yapısına, imgelerine, simgelerine, tekrarlanan motiflerine eğilmişler; bu açıdan eserin zenginliklerini ve bütünlüğünü belirtmeye çalışmışlardır" (Moran, 1992: 155).

Yeni Eleştiri aynı zamanda biçim ve içerik tartışmalarına da sebep olmuştur. Yeni Eleştirmenler biçim ve içerik ayrımını değil sentezini savunmaktadırlar. Eliot şiirde öz-biçim ayrımını kabul etmeyerek, özün biçimden biçimin de özden doğduğu görüşünü taşır. İşte Hüseyin Cöntürk, edebiyatımızda Ataç'tan beri süre gelen öznel eleştiriye karşı olmuş; bilimsel-nesnel eleştiriye savunan Cöntürk de Yeni Eleştirinin özellikle bu düşüncesini benimsemiştir:

"Gerek öz, gerekse biçim kendilerine hayrı olmayan unsurlardır. Öz biçimin, biçim özün hizmetinde olduğu müddetçe hayırlı olurlar. Bir özcü biçime bir biçimci öze önem verdiği oranda ereğine yaklaşmış olur" (Cöntürk, 2006a:125).

Cöntürk, metne yaklaşım biçimlerinin zamana, kişiye ve topluma göre değişmeyen, nesnel ölçütler olması gerektiğini savunarak Bilimsel-Nesnel eleştiri çıkırını başlatır. O, bir edebi eserin "tek bir anlamı vardır deyip onu da ilk anlam olarak kabul etmeyi", haksızlık olarak değerlendirir.

Aslında hiçbir yazısında "Yeni Eleştiri" akımına bağlı olduğunu veya bu anlayıştan etkilendiğini doğrudan doğruya ifade etmese de Cöntürk'ün eleştiri ölçütleriyle Yeni Eleştirinin ölçütleri büyük ölçüde örtüşmektedir. Ayrıca "Yeni Eleştiri"nin en önemli isimlerinden olan Eliot, Richards, Warren Beardsley başta olmak üzere Wellek ve Wimsatt gibi sanatçıların düşüncelerinden etkilenmiş ve onları yazılarında anmış olması bu anlayışın izinden gittiğini göstermektedir.

Hüseyin Cöntürk, Türk eleştirisinde 1960 kuşağının yetişmesinde önemli hizmetleri olan bir eleştirmenimizdir. Nurullah Ataç'ın temsil ettiği "Öznel eleştiri", Suut Kemal Yetkin'in benimsediği "Sanatsal eleştiri" anlayışlarına karşı çıkmış ve eleştiri türüne bilimsel bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Türk edebiyatındaki eski eleştiri tür ve yöntemlerini sorgulayarak metne dayalı; sağlam bir eleştiri diliyle vücut bulmuş; karşılaştırma, analiz ve bilimsel nesnellikten yararlanan bir eleştiri türü geliştirmiştir. Bilimsel-Nesnel Eleştiri (Bines) dediği bu eleştirinin önemli bir temsilcisi de olan Cöntürk'e göre Bines, en

¹ Bu konuda bakılabilecek bazı kaynaklar: Akşit Göktürk, "İngiliz Eleştirisine Bir Bakış", *Türk Dili, Eleştiri Özel Sayısı*, nr. 142, Ankara,1963, s. 639-643; Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yay., İst., 1992, s. 145-160.; Didem Uslu, "Yeni Eleştiri" ve "Chicago Okulu", *Kıyaslamalı Bir Edebiyat Eleştirisi*, Karşı Yay., İst., 1993; Nazan Aksoy, "Yeni Eleştiri", *Eleştiri ve Eleştiri Kuramları Üzerine Söylemler* (hzl. Mehmet Rifat), Düzlem Yay., İst., 1996; Rene Wellek-Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kit. Yay., İzmir, 2001; Hayriye Ünal, "Yeni Eleştiri", *Hece Eleştiri Özel Sayısı*, nr.77-78-79, 2003, Ankara, s. 283-293; Yrd. Doç. Dr. Mahfuz Zariç, "Yeni Eleştiri Kuramından Akademik Eleştiri Yöntemine", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, c. 3, Almanya, 2014, s. 99- 121; Esra Dumanlı Kadızade, "Hüseyin Cöntürk ve Yeni Eleştiri", *TÜBAR*, XXIX-/2011-Bahar, s.189-199

eski eleştiri türüdür. Bir eleştirmenin Bines'e uygun olarak eleştiri yapabilmesi için bazı şartlar öne sürer. Bunlar;

1. Sağlam bir bilim anlayışı içinde bilimlerden mümkün olduğu kadar faydalanmak.
2. Sağlam bir mantığa dayanmak.
3. Eleştirel konuları bir teknede yoğurmamaya dikkat ederek her bir işlem ve olayın hakkını vermeye çalışmak.
4. Yargılarımızın gerekçelerini hazırlamak.
5. Eleştirel kavram ve işlemleri okuyucuya aktarabilecek bir dil ve teknik kullanmak.
6. Eleştirinin ne dereceye kadar ve hangi alanlarda nesnel olabileceği anlayışına varmak" tır (Cöntürk, 2006b: 500).

Bines'in çağdaş eleştirmenlerce kullanılmaması durumunda, bu eleştirinin belgesel, tarihsel, biçimsel, mekanik ya da kalıp-ilke eleştirisine hatta "mutlak eleştiri"ye dönüşeceğini belirtir.

Cöntürk eleştiri hayatının neredeyse bütün dönemlerinde dergicilik faaliyetleri içerisinde bulunmuş ve dergilerin etrafında özellikle gençlerin yetişmesine oldukça önem vermiş bir eleştirmenimizdir. Eleştiride 1960 kuşağının yetişmesine ve edebiyatımızın heyecan kazanmasına katkıda bulunmuştur. Sadece dergilerle değil evinde düzenlediği 'Çarşamba Toplantıları'yla da pek çok gencin yetişmesine vesile olmuştur. Döneminde bu toplantılarda bulunan ve bu toplantılardan yetişen pek çok sanatçı yazılarında bu toplantılardan bahsetmektedir (İnam, 2004: 96-99).

Aşağıda eleştirmenin, eleştiri, eleştirmen, sanat, dil ve edebiyat hakkındaki görüşleri ele alınmaya çalışılmıştır.

3. ELEŞTİRİ, DİL VE EDEBİYAT HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

3. 1. Eleştiri ve Eleştirmen Hakkında

Hüseyin Cöntürk, yazılarında ve kitaplarında, "eleştiri" yerine "eleştirme" sözcüğünü; "eleştirmen" yerine ise "eleştirmeci" ifadesini tercih etmiştir.

Cöntürk'e göre eleştiri, "edebiyata bağımlı olmakla beraber edebiyattan ayrı bir faaliyet koludur..." (Cöntürk, 2006b: 56).

Ona göre iki türlü eleştiri yöntemi vardır: "Biri okuyup değerlendiren, öteki okuduktan başka inceleyip değerlendiren eleştirme. Birincisine 'sevdim-sevmedim' eleştirmesi de denebilir. Bunda yapıtın okunması ile değer yargısının verilmesi arasında boy gösteren bağımsız bir uğraşı yoktur. İkincisinde ise ana niteliği böyle bir bağımsız uğraşı teşkil eder. Buna 'tartıp-biçen' eleştirme denilebilir." (Cöntürk 2006b: 548).

O, eleştiriye "bir edebiyat yapıtının ne olduğunu bildirme ve değerini biçme diye kabul ediyoruz" (Cöntürk, 2006: 29) şeklinde tanımlar. Tıpkı Yeni Eleştiri anlayışına mensup eleştirmenler gibi "metni esas alan" bir eleştirme anlayışından yanadır ki bu da bizi "Yeni Eleştiri"ye götürür.

"Bizce asıl önemli olan metindir. Onun çözümlenmesinde semantik, dilbilim ve gramerden, yaşamakta olduğumuz dilden, edebiyat yapıtlarından, kültürü yapan her seyden yararlanırız. Yararlanabilirsek yazarın kişisel durumlarından da yararlanırız, ama bunlar çokluk metne dönük olmadıklarından bizi ilgilendirmez." (Cöntürk, 2006b: 66).

Yeni Eleştirinin ve onun neticesinde doğan Bilimsel-Nesnel eleştirinin, nesnellik, karşılaştırma ve analiz ilkelerine bağlı olarak eleştiriler yapmaya çalışan Cöntürk, bu yüzden de Bilimsel-Nesnel (Akademik) eleştirinin de kurucusudur. Pek çok yazısında nesnellikten ve bilimsellikten yana olduğunu da açıkça belirtmiştir.

Yazılarında sıkça Eliot'ı referans alması da, onun Yeni Eleştirinin usul ve yöntemlerini benimsediğinin bir göstergesidir:

"(...) Eliot eleştirmenin bir beğenip beğenmeme işi olarak değil de, sadece edebiyat yapıtının özelliklerini okuyucuya tanıtmaya işi olarak kabul edildiği takdirde meşru sayılabileceğini belirttikten sonra, **karşılaştırmacılığa ve analize dayanan bir eleştirmeciliğin savunmasını yapmaktadır**" (Cöntürk, 2006: 68).

Yukarıdaki alıntıda dile getirilen ve bizim koyu harflerle vurguladığımız "karşılaştırma, analiz" gibi hususlar, Cöntürk'ün kurduğu "Bilimsel-Nesnel Eleştirinin" de temel prensipleridir.

Cöntürk'ün geliştirdiği Bines (Bilimsel-Nesnel Eleştiri) dahilinde, zaman içinde bazı görüş ayrılıkları olsa da, arkadaşları olan Güven Turan, Eser Gürson ve Halûk Aker gibi isimler yer almaktadır. Bir taraftan da tam olarak Bines içinde sayılmasa da "eleştirilerinde öznel yargılara düşmemeye çaba sarf eden, insan bilimlerinin, özellikle de dil bilimlerinin geliştirmiş olduğu kimi yöntemlere başvuran ancak (eleştiride) toplumsal boyutu da göz ardı etmeyen Asım Bezirci ve hem toplumsal boyutu koruyan hem de nesnellığı

korumaya çalışan Mustafa Öneş" (Rifat, 2008: 157) gibi isimler, Bines'in eleştiri anlayışını benimseyen isimler olarak dikkat çeker.

Cöntürk'ün *Çağının Eleştirisi* adlı 2 ciltlik eseri, Mehmet Rifat'ın da değerlendirmelerinde ortaya koyduğu üzere "Homo Criticus" ve "Homo Ludens" olmak üzere 2 esasa dayanır:

"Homo Criticus", 'eleştiren, inceleyip değerlendiren insan' aynı zamanda 'Eleştirirken kendi eleştirel aygıtını da oyun kurarak yaratan insan'; "Homo Ludens", 'Oyun oynayan, kendi için bir yarar gütmekten çaba sarf etmekten zevk alan, haz duyan insan' veya 'Oyun oynarken, eleştirel bakışını da sezdiren insan' dır (Rifat, 2008: 158).

Rifat'ın tariflerindeki 'Eleştirirken kendi eleştirel aygıtını da oyun kurarak yaratan insan' (Homo criticus) ve 'Oyun oynarken, eleştirel bakışını da sezdiren insan' (Homo ludens), birbirini bütünleyen, birbirinden ayrılmayan, biri olmadan öbürünün de olmayacağı bir durum oluşturur ki bu da bizi "Eleştirel Yaşamöyküsü"ne götürür. Memet Rifat, Cöntürk'ün görüşlerine dayanarak Bines'in oluşumunda dört aşamadan söz eder. Bunlar:

1. Eleştiri üstüne düşünme aşaması (Eserlerin özellik ve niteliklerinin değerlendirmesini yapabilecek "ölçüler sistemi"nin kurulması, eleştiri dilinin kurulması demektir)

2. Eleştiri aşamalarının "sıçrama yapmadan" uygulanması (eserin özelliklerini incelemek, belirlemek; bu özelliklere bakarak değerlendirme yapmak). Burada eğer eserin özelliklerini inceleme aşaması atlanırsa, Bines'ten çıkılıp "Öznel Eleştiri"ye varılır. Binesçi hem çözümleme hem değerlendirme yapar. Bir eserin de hem metin-içi özellikleri hem de metinlerarası karşılaştırmaların belirleyeceği özellikleri vardır. Binesçi bunları incelemelidir.

3. Eleştirmenin yetişmesini sağlamak.

4. Okuru eğitmek (Bazı romanların (Ulysses) Bines tipi eleştiriye ihtiyaç duyduğuna, bazılarını ise sohbet tipi eleştiri ile eleştirilebileceğini ona öğretmektir.

Bines, disiplinli bir eleştiri oyunu oynarken, "mutlakçı/yargıççı eleştiri"ye ve "İzlenimci/Öznel" eleştirinin karşısında durur. (Rifat, 2008: :160-62)

Eleştirinin edebiyatın bir kolu olmadığını, yaratıcı sanatlar arasında sayılmaması gerektiğine inanan Cöntürk'ün hedefi, eleştiri türünü ciddi, objektif ve akademik bir hale getirmektir. Zira ona göre eleştiri, "görme ve keşfetme"dir Yazılarında "Yeni Eleştiri" kavramı geçerse de o, Yeni Eleştiri'nin ilkelerine bağlı olarak değerlendirmeler yapmış; akımın temsilcilerini kaynak göstermiştir. Doğrudan eser üzerine odaklanmış; lakin metin dışı unsurları da tamamen göz ardı etmemiş, onları ikinci planda görmüştür (İşinsu- İsen, 2004: 114).

Cöntürk, edebi eseri anlamayı ve değerlendirmeyi önermiştir. Ona göre, eleştiri, düşünsel açıdan hem "katı kuralcı" hem de "sıvı özgüncü" uçlara karşı dikkatli olmalıdır (Oğuzertem, 2004: 101-103).

Cöntürk'ün eleştiri anlayışı, temelde iki esasa dayanır: İlki, eleştirinin edebî metin üzerine kurulan bir üst dil oluşu; ikincisi ise, metnin anlamının metin dış ölçütlere değil metnin kendine dayanmasıdır ki bu da Yeni Eleştiri anlayışıyla örtüşür (Dumanlı- Kadızade, 2011: 188-189).

Türk edebiyatında eleştiri tarihini dönemlere ayıran Cöntürk, ilk dönemi Nurullah Ataç'ın temsil ettiği "Öznel Eleştiri" dönemi kabul eder ve bu döneme "Ataç'çı Tutum" adını verir. Bu dönemde duygular ve şahsi izlenimler ön plandadır.

Cöntürk ikinci dönemi, izlenimlerden çok düşünceye, kurama ve çözümlmeye değer veren bir dönem olarak niteler. Bu dönemin en çok anılan isimlerinin kendisi ve Asım Bezirci olduğunu dile getirir.

Cöntürk'ün işaret ettiği üçüncü dönem ise, Ocak 1966'da kendisinin çıkardığı *Yordam* (Aralık 1969'a kadar 26 sayı çıkmıştır) dergisi ile başlayan dönemdir. Bu döneme "Ulusal Eleştirme Yöntemi" adını veren eleştirmen, bu Ulusalçı dönemde yazılan eleştirilerin çoğunun, okuyucudan çok "eleştirmen"e yönelik olduğunu dile getirir. Oysa ona göre okuyucuyu doğrudan edebiyata sokmak ve edebiyatta tutmak gerekir. "Şu hikâyeci, şair iyi" demek yerine "şu şiir, şu hikâye iyidir" demek ve metni ortaya koymak gerekir. İşte bu düşünceyle bir dördüncü dönem oluşturulmaktadır (Cöntürk, 2006b: 24-30).

Okurun da işlevsel olarak metnin değerlendirilmesine etkin olarak katıldığı, metni yazanın değil metnin kendisinin eleştirildiği dördüncü eleştiri, Cöntürk'ün tercih ettiği eleştiri anlayışıdır ki daha evvel ifade ettiğimiz gibi bu eleştiriye metni esas aldığı, sadece eleştirmenin zevkine bakılmadığı ve okurun değer yargılarının da önemli olması, eleştiri ölçütlerinin kişiye ve metne göre değişmemesi sebebiyle "Bilimsel-Nesnel Eleştiri" adını verir.

Ancak ona göre, Bilimsel Nesnel eleştirinin de bazı eksiklikleri vardır. En büyük eksikliği, öznel eleştirinin edebiyattaki yerini iyice kavrayamayışı ve yeterince çağdaş olamayışıdır. Bines, öznel eleştiriyi azaltmaya

çalışır. Lakin bunu yok etmek olarak algılamak da yanlıştır. Çünkü “öznellik” olmaksızın bir edebiyat olamaz (Cöntürk, 2006b: 69).

Yine Cöntürk’e göre, Bines’in ikinci sıkıntısı çağdaşlıktır. Çağdaş olmak, sadece çağın eserlerine yer vermek ve onları okumak, okutmakla olmaz. Yahya Kemal ile anılan bir çağdaş esere, Yahya Kemal’in eserine bakıldığı gibi bakılarak çağdaşlaşamaz. Çağdaşlık bakış ile gelir. Eleştirmen okuyucusuna yeni bir bakış açısı buldurmalıdır. “Nasıl çağdaşlaşacağız?” sorusuna ise, Cöntürk, “hayal gücü” cevabını verir. Hayal gücü özneliğin damgasını taşır. Anlamlar, yorumlar çoğaldıkça hem eleştirmeci, hem okuyucu, hem de yapıt değerine değer katar. Eleştirmeci, eleştirisinde diğer eleştirmenlerin özneliğini gördükçe sapkınlıktan ve kapristen uzaklaşacaktır.

Eleştiriye edebiyata bağımlı pratik bir çalışma olarak gören Cöntürk, bu pratik çalışmayı da nazariyelere dayandırır. Fakat eleştirmenin edebiyata bağımlı olması demek onun edebiyat tarafından şartlandırıldığı anlamına gelmez.

Sanatçı, eleştirmen ve okurun birbirine muhtaç olduğuna inanan Cöntürk, eleştirmene bir köprü vazifesi yüklemiştir. Bu sebeple, okuru iyi sanat eserine “alıştıran” kişinin de eleştirmen olduğuna inanır:

“...Sanatçı, eleştirmeci ve okuyucu birbirine muhtaç bir bütün teşkil ederler. Nitekim eleştirmecinin görevlerinden başlıcası sanatçı ile okuyucunun arasını bulmaktır. Bunun da yapıtları ve sanatçıları ona tanıtarak yapar. Tanıtma işi ne kadar iyi bir şekilde yapılırsa edebiyat da o kadar ileriye doğru ilerler.”(Cöntürk 2006b: 59).

Cöntürk’e göre, sanat ve edebiyat eserinin gerçek anlamda “doğa”sını ortaya çıkarmak eleştirmenin birinci vazifesidir. Sanat eserinin değerini biçmek vazifesi ise ikinci sırada gelir:

“Eleştirmecinin birkaç görevi var. Bir tanesi de edebiyat yapıtının doğasını, ne olduğunu açıklamak ve sonra değerini biçmek... Eleştirmeci sanat yapıtındaki yaşantının (ya da yaşantıların) ne olduğunu, bir nesne gibi açıklar ve o nesnenin değerini bildirir. Bir yaşantının ne olduğunu tanıtmak, açıklamak, işin teknik yanı, değerini biçmekse yargısal yanındır. Bu ikisine sırasıyla eleştirmenin tanılayıcı ve değerlendireci yanları diyebiliriz.”(Cöntürk 2006b: 73).

Cöntürk, bir eleştirmenin de bir sanatçı gibi edebiyat zevkinin olması gerektiğine inanır. Bu edebiyat zevkinin ise bilgiyle, yaşayışla ve sezgiyle kazanılabilecek bir nitelik olduğunu savunur (Dumanlı Kadızade 2011: 192-193).

“Eleştirmeci, okuyucu ile yazarlar arasında durarak uygun gördüğü, gerekli bulduğu yazarı ya da yapıtı gerekli gördüğü ölçüde okuyucuya tanıtır, okuyanları şu değil de bu tip yapıta önem vermeye alıştırrır.” (Cöntürk, 2006b: 41).

Edebî metni inceleme usullerini “dışsal” ve “içsel” olarak ikiye ayıran Cöntürk, “eserin daha çok özelliklerini tanıtmaya yarayan usullere “dışsal usuller” adını verir. Bunların eserin iyi veya kötü oluşuna dair bize pek yardımcı olmadığına değinir. Eserin hem özelliklerini tanıtan hem de değerini biçen usullere ise “içsel usuller” adını verir. Dışsal usulleri:

1. Biyografyadan faydalanan usul. Bu yazarın biyografyasına bakarak, ona dayanarak yapıtı anlamaya, onu açıklamaya çalışır.
2. Psikolojiye dayanan usul. Burada yazarın psikolojisini tanımakla yapıtı tanımak yoluna gidilir.
3. Toplumsal bilimlere (toplumbilim, ekonomi, antropoloji) dayanan usuller. Burada gerek yazarın kendisinin gerekse içinde bulunduğu toplum şartlarının bilinmesine ve bu bilgi ile yapıtın tanınmasına çalışılır.
4. Yazarın bulunduğu toplumun kültürel şartlarına, fikir ve ideoloji tarihine, anlayış ve duyarlılık özelliklerine bakarak yapıtı açıklayan usul ya da usuller.
5. Dilbilimden faydalanan usul. Burada yapıtın dili sanki şiirin dışında gibi, şiir dili olarak değil de adi bir dil olarak incelenir.
6. Metin bilgenliği denen usul. Burada, eski metinlerin doğru olarak tespiti işi yapılır.

İç usullere gelince bunları sınıflara ayırmak çok güç görünüyor. Hiç ayırmamak belki daha iyi olacak. Bunların hepsine birden ‘yapıtın kendisini inceleyen usuller’ denebilir...” şeklinde kategorize eder (Cöntürk, 2006a: 550-551).

Cöntürk, en iyi yöntemin iki kümedeki usullerin birkaçının birlikte uygulanması olduğuna inanır.

Cöntürk’e göre sadece çağın ürünlerini inceleyip geçmişi yok saymak, geçmişi sadece çeşitlilik, “diğerlilik” olarak görmek ya da geçmişe sadece geçmişin gözüyle bakıp estetik kaygıyı yok saymak da doğru değildir. Ona göre tek çıkar yol çağdaşla ve geçmişle bağlarını koparmadan, ikisini kaynaştıran bir yöntem izlemektir.

Cöntürk’e göre eleştirmenin bugünkü ileri hale erişebilmesi çeşitli bilim kollarından faydalanarak 1900’den beri yapılan çalışma ve araştırmalar sonucunda olmuştur. Bu dönüm noktaları:

1. “Eleştirmenin ilk dönüm noktası, birçok edebiyatçılar arasında yerleşmiş olan ‘eleştirme faydasızdır. Eleştirmen sanatta dikiş tutturamayan bir kimsedir.’ Kanısının foyasının meydana çıkması olsa gerektir.

2. İkinci dönüm noktasını bir yandan izlenimci öte yandan yargıçıl eleştirmeciliğin pabuçlarının dama atılması teşkil eder. Bilindiği gibi, izlenimci eleştirmen daha çok 'duygu' eleştirmeciliğidir. Belirli ölçüler yoktur. Eleştirmen, elindeki kitabı, sanki duygu ve düşüncelerini boşaltmak için bir fırsat sayar ve eğilimini onu eleştirmekten çok kendine özgü bir yazı yazmaya iteler. Yargıçıl eleştirmen ise 'mükemmel' diye bellediği bazı yapıtlar bakarak kurduğu yasalarla kitap eleştirir. Bu yasaları şaşmaz ve yanılmaz sayar... İzlenimci eleştirmecilikle yargıçıl eleştirmecilik, birbirinin tam tersi olup, iki aşırı uçtur. Yani her türlü eleştirel usuller bu ikisinin arasına düşer gibidir. Bununla beraber, her ikisinde de ortak olan bir özellik vardır ki onların en zayıf noktası da odur: karşılaştırmaya imkân vermemek. Çok şükür ki bu iki tarz eleştirmecilik tarihsel görevlerini tamamlamışlardır...

3. Eleştirmede bir başka dönüm noktası da, onun sanat yapıtı gibi yaratıcı olmayıp, inceleyici, bulucu ve yorumlayıcı bir tür olduğunu, eğer bir yaratıcılık varsa, bunun deyiş, sentez, kompozisyon gibi alanlarda kaldığının anlaşılmasıdır.

4. Eleştirmede en önemli dönüm noktasını, biliyoruz ki, Richards'ın Edebiyat Eleştirmesinin İlkeleri adlı kitabı (1924) teşkil ediyor. Modern eleştirmenin temellerinin en önemli kısmı bu yapıtla atılmıştır denilebilir...

5. Eleştirmenler arasında işbirliği yapılmasına başlanması da sonuncu bir dönüm noktası olarak gösterilebilir. Artık bugün işbirliği sayesinde bir yapıtın çeşitli yönlerden incelenilerek öznel olmayan tam (ya da tama yakın) bir eleştirmesinin yapılması mümkün olabilmektedir." (Cöntürk 2006a: 77-78).

Eleştirmenin 5 merhalesini ortaya koyan Cöntürk, eleştiri yapmadan önce kavram, ilke, usul ve nazariyeleri eleştirmenlerin bilmesi gerektiğini kabul eder. Bu da ancak eleştirmenin eğitim görmesiyle mümkün olabilmektedir. Eleştirel eğitimin eleştirmenlere kazandıracığı şeyler kısaca şöyle özetlenebilir:

1. "Eleştirel işlem ve kavramları iyice öğreneceğiz. Öğrenince de, örneğin yaşantı ile olayı, yaşantı ile realiteyi karıştırmayacağız.

2. Kavramların öğrenilmesiyle terim birliğine geçebileceğiz. Bu da birimizin yazdığının, ötekilerce, olduğu gibi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3. Kavramların belli terimlerle çivilenmesi karanlık düşünme ihtimallerini azaltacak, maksadımızı anlatmakta çektiğimiz sıkıntılar belki toptan ortadan kalkacaktır. Yazılarımız hem daha anlaşılır olacak, hem de kısalcaktır.

4. Ve sonra göreceğiz ki, bugün üzerinde konuştuğumuz edebiyat sorunlarından çoğu çoktan bir sonuca bağlanmış, çözümlenmiştir...

Sonuç şu ki iyi bir eleştirmen olmak için eleştirel eğitim görmek şart. Nasıl sanatçı olunacağı öğretilmez ama nasıl eleştirmeci olunacağı (tabii edebiyata istidat varsa) öğretilir. Çünkü eleştirme, yaratıcı bir sanat olmaktan çok bir teknik, bir araçtır..."Cöntürk, 2006a: 79).

Özetle, Hüseyin Cöntürk'ün yazılarından hareketle iyi bir eleştirmenin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Eleştirmeci çağdaş yaşam ve uygarlık düzeyini kavramalı
2. Eleştirmeci edebiyat ile edebiyat dışı eylemleri birbirinden ayırabilmeli
3. İyi bir eleştirmeci düşünmesini bilmeli
4. İyi bir eleştirmeci okuyucuya bilgi ve belge vermekten çok bunları kullanarak sorunları çözümleyebilmeli
5. Eleştirisini analizlere dayandırmalı
6. Yargıçlık yapmamalı
7. İyi bir eleştirmeci öteki eleştirmenlerle tartışmamaya girmemeli (sadece söylediğinin anlaşılmadığı zamanlarda duruma müdahale edebilir.)
8. Dayanakları, ilkeleri çoktur fakat bunların hiçbiri sert ve kesin değildir.
9. İyi bir eleştirmeci edebiyatın görevlisi olduğunu unutmamalıdır.

3. 2. Dil Hakkında

Hüseyin Cöntürk, eleştirmenin özellikle de temsilcisi olduğu ve Bines adını verdiği Bilimsel Nesnel eleştirmenin temel ilkelerini ortaya koyduğu gibi, genelde dil özelde ise eleştiri dilinin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini de dile getirmiştir.

"Dil deyince, daha çok dilin kendisini değil, onunla oturu (kaim) olan insansal düzen ve yorumları anlıyorum" (Cöntürk 2006b: 122) diyen Cöntürk, bir insanın başka dilleri bilmesini bir topluluğa mensup olmak olarak gördüğünden mutlu olur.

Meslek arkadaşlarıyla eski Türkçe, edebiyatta da yeni Türkçe konuştuğunu dile getiren Cöntürk, edebiyattan vazgeçmek istemeyenlerin yeni dili, öz Türkçeyi öğrenmeleri gerektiğini öne süren Cöntürk, diğer dillerden de rahatsız olmadığını altını çizer. Çünkü ona göre bir dili kötölemek, bir dini kötölemek kadar suçtur (Cöntürk 2006b: 123).

Cöntürk'e göre, bir eleştirmenin ilkin yapması gereken şey, yazdığı yazının okurlarca anlaşılmasını sağlamaktır. Bu da eleştiri dilinin sağlamlığını ve duruluğunu gerektirir. Eleştiri dilinin sağlam olması ve sağlam kurulmasının son derece önemli olduğuna işaret eder. Zira eleştiri dilini kurmak, eleştirimizi kurmak demektir.

Hüseyin Cöntürk, şiirin dili ile de ilgilenmiş özellikle bu konuda klişe ve deformasyon kavramları üzerinde durmuştur.

"... Dil kelimelerin yan yana gelmesiyle kurulan tek boyutlu bir yapıdır: cümlede bir kelimeyi mutlaka ötekinin yanına getiririz, üstüne, altına, ya da açığına koyamayız. Dilin tek boyutlu olmak, satıra uymak zorunluluğu yüzünden ileri gelen yetersizliği ise yaşantılarımızın bütünlüğünü yansıtmamıza engel olur. Dilde alışlagelen biçimleri zorlayarak, sarsarak yeni biçimlerin kurulmasına çalışılması, deformasyona gidilmesi, işte bu sebepten bir zaruret olur." (Cöntürk 2006b: 143).

"Dilde Deformasyon neden yapılır?" sorusuna ise Cöntürk şöyle cevap vermiştir:

1. Deformasyona çoğunlukla alışıldan usanma sonucunda geçilmiştir. Dildeki sözcükler kullanıla kullanıla zaman içerisinde ölü bir kalıp haline almıştır. Bu durum şairi bir bunalıma sürüklemiştir. Bundan dolayı da deformasyon yapılmıştır.
2. Şair bir süre sonra yaşayan nesne ve biçimlere hatta yaşamının kendisine soğukluk duyabilir. Artık insansal öz onun için önemsiz hale gelir. O da kelimelerle istediği gibi oynamak şartıyla öz üzerinde egemenlik kurmak için yazar ve mutluluğunu sadece bu sebep oluşturur.
3. Şairler yalnız sessel etki yaratmak için biçimleri deforme etme yoluna da gidebilirler.
4. Her çağın düinden devraldığı klişe unsurlar vardır. Şair ister istemez bu klişe unsurları dilinin içerisinde kullanır. Bu klişe unsurların çok fazla kullanılması şairin özgünlüğünü dolayısıyla başarısını azaltır. Şairler bu klişe unsurlardan kurtulabilmek için de dilde deformasyona gidebilirler. Fakat aşırı bir deformasyon yapmak da oldukça tehlikelidir. Şair şiir dilini oluştururken bilinçli ve ölçülü bir deformasyona gitmelidir.

Yaşayan dilin kullanılması eleştirmenin işaret ettiği en önemli noktadır. Cöntürk'ün kendisinin de bazı yazılarında "kelime ve terim" önerisinde bulunduğunu ve bunları tanımlamaya çalıştığını ayrıca yarım kalan bir sözlük çalışmasının olduğunu da ifade etmek gerekir.

"Eleştirmecinin yaşayan dili kullanması, herkesçe kabul edilen terimlere yer vermesi, terimler yetersiz olduğu ya da onlara sözlük dışı kavramlar yüklemek istediği hallerde de bu kavramların tanımlamalarını açıkça yapması gerektir" (Cöntürk 2006a: 88) diyen Cöntürk'ün eleştiri hayatında yapmaya çalıştığı en önemli çalışmalardan bir tanesi de ortak bir eleştiri dili oluşturmaya çalışmasıdır. Cöntürk bu konuda önemli çalışmalar yapmış pek çok yazısında da kullandığı kelimelerin ne anlama geldiğini açıklamıştır. Örneğin:

"Tasartı (İmage) Üzerine" yazısında yabancılar için *image* kavramı üzerinde durmuş ve *image* kelimesini Türkçeye *tasartı* kelimesi ile çevirmiştir. Sonra da kelimeyi ayrıntılarıyla açıklayıp türlerini ortaya koymuştur (Cöntürk 2006a: 419).

"Şiirin İçi, Dışı" yazısında Cöntürk şiir yazılmadan önce var olan özlerle şiirin karşımıza çıkardığı özleri birbirinden ayırmış; yeni terimler oluşturma çabasına girmiştir. Şiirden önce var olan şeye *ön-öz* demiş, şiirle birlikte var olana *iç-öz* demiştir. *İç-öz*ü zaman zaman *içne* olarak da ifade etmiştir (Cöntürk, 2006a: 131). "Bir De Çevrin" yazısında "biçim" kelimesi yerine "biçne" kelimesini kullanmıştır (Cöntürk, 2006a: 131).

Cöntürk eleştirmede bir ilerleme, gelişme olabilmesi için, eleştirmenler arasında kullanılan bazı sözlerin herkes için aynı olan kavramları yüklenmesi gerektiğini düşünür. Bu oluşturduğu kelimeleri terimleştirme çabasıdır. Kullanılan ortak terimlerle okuyucunun eleştirmenleri daha iyi anlayacağını, bu durumun eleştirmenleri nesnelliğe daha da yakınlştıracağını düşünmektedir. Cöntürk'ün bu konuyla ilgili düşünceleri şöyledir:

"Bir eleştirmecinin yazdığı yazı okurlarca anlaşılmalı ve anlaşılan şey eleştirmecinin demek istediği şey olmalıdır. Öyle olmazsa sanatçı ile okuyucu arasında sağlam bir bağ kurulmasını beklemek boşuna olur.

Bizim gördüğümüze göre, birçok eleştirme yazıları, değil orta derece bir okurca, eleştirmecilerin kendilerince bile anlaşılacak durumdadırlar. Bu, (...)eleştirel kavramlara karşı kullandığımız kelime ve terimlerde bir birlik kuramayışımızdan ileri gelmektedir, düşüncesindeyiz. Aramızda terim birliğinin kurulmasına çalışılması, bundan ötürü, her birimizin ödevi olmalıdır. Ortak bir terim dilinin kurulabilmesi ise ancak terimlerin veya özel kelimelerin deyimlediği kavramların iyice bilinmesiyle mümkün olabilir." (Cöntürk, 2006a: 419-420).

Bu düşünce ile bu konuda yapmış olduğu ilk çalışma “*image (tasartı)*” kelimesi üzerinedir. Ayrıca yarım kalsa da bir *Eleştirme Sözlüğü* hazırlamaya çalışmıştır. Cöntürk, “*image (tasartı)*” dışında, “alegori, akademik ve arkaik” terimlerini de açıklamaya çalışmıştır. Bu kelimeler haricinde bu tarzda açıkladığı başka kelime yoktur.

Sonuç olarak, Cöntürk’ün eleştiri hayatında gerçekleştirmeye çalıştığı en önemli hususlardan birinin, ortak bir “eleştiri dili” oluşturma çabası olduğu rahatlıkla söylenebilir.

3. 3. Edebiyat Hakkında

Edebiyatı, “Tabiat, insan ve toplumu anlamak ve anlatmak amacını güder. Fakat gerek malzemesi ve gerekse bu malzemenin yoğurulmuş tekniği kendine özgüdür” diye tarif eden Cöntürk, bir sacayağından oluştuğuna inanır:

“*Sanatçı-eleştirmeci-okuyucudan meydana gelen edebiyat bir sacayağı gibidir. Ayaklardan birinin aksaması ile denklemler bozulur. Sacayağı iş göremez duruma düşer.*” (Cöntürk, 2006a: 62).

Cöntürk, edebiyatın malzemesini üçe ayırır. Bu unsurları “doğru ve olgu” şeklindeki nesnel-bilimsel unsurlar, “kurartı ve tasartı” dediği öznel-yaratılmış unsurlar ve “dilsel-toplumsal unsurlar” (Cöntürk 2006a: 27) şeklinde sıralar.

Edebiyatı bir “oyun” olarak kabul eden eleştirmen, “Ama öyle bilip de oyun oynamaya kalkmak da olmaz. Her oyun gibi onun da kuralları vardır. Rastgele bir uğraş değildir o. Öte yandan, hazır kurallara sarılmak edebiyatın kokuşmasına yol açar. En iyi edebiyatçılar bilinen kurallarla oynamaktan çok, oynarken kurallar kurup bunları öteki oyunculara da kabul ettiren kimselerdir” (Cöntürk 2006b:108) der. Cöntürk’e göre, edebiyat eseri için okur da oldukça önemlidir. Zira “Edebiyat, metinle okuyucunun karşılıklı ve sürekli ilinti ve ilişkileriyle doğar, yaşar...” (Cöntürk 2006a: 629).

Edebiyatın bilimlerden ve felsefeden yararlandığını, bilimlerin de kuramlarını geliştirirken edebiyattan istifade ettiğini savunarak Bilimsel-Nesnel Eleştiriden yana oluşunu da yansıtmış olur:

“*Edebiyat yapıtları malzemelerinin bir kısmını bilimsel yasalardan, felsefi görüş ve öğretilerden almalarına karşılık, toplumbilim, dilbilim, ruhbilim ve iktisat gibi bilimler de doğrularını bulur ve nazariyelerini kurarken edebiyat yapıtları içindeki olay ve bilgilerden malzeme olarak faydalanırlar.*” (Cöntürk 2006a: 27).

Cöntürk’e göre, edebiyat eseri için okur da oldukça önemlidir. Zira “Edebiyat, metinle okuyucunun karşılıklı ve sürekli ilinti ve ilişkileriyle doğar, yaşar...” (Cöntürk 2006: 629). O, edebiyatın yarımından umutludur. Ancak edebiyatta bir düzenleme işine gidilmesinin şart olduğuna inanır. Sorular sorarak, her birimizin karşımızdakinin ve kendimizin açığını kapatarak “düzenli ve uyumlu” bir edebiyat ortaya koyabileceğini söyler.

Edebiyat tarihinin yaptığı işlerden biri, eserleri yazıldığı çağlardaki anlamlarıyla var kılmaktır. Bir eser, yazıldığı zamanlarda okuyucuya ne demiş, ne anlatmış bunu ortaya çıkarmaktır. Edebiyat eleştirisi de bunu yapar. Ancak Cöntürk, çağdaş eserleri seçip, çağdaş yöntemlerle değerlendirir.

1966 yılında *Yordam* dergisinde “*Diyoruz ki, eski zevki sürdürenler, görünen bir tehlikedir, yeniye benimser görünen statükocular ise gizli bir tehlikedir. Bu ikinci kümedeki yazar ve eleştirmenler, gerçek okuyucunun umudunu boşa çıkararak, bu gidişle de boşa çıkacak olan bir tutum içindedirler. (...) Yenici görünüp de yeniye egemen kılmayanların, onu başarılı kılmayanların edebiyatımızı temsil gücü, onu yaşatma erdemi bulunamaz.*” (Yordam-8. 1966) diyerek eleştirmenin edebiyat zevkini çağdaş olması gerektiğine dair inancını ortaya koymuştur.

Hüseyin Cöntürk, yazılarında şaire ve şiire dair yorumlarda da bulunmuştur. Şairi, “kendi özel gerçeklerini şiir mantığına göre kuran bir kimse” (Cöntürk 2006b: 88) olarak gören eleştirmen, onun “dününün bugünününden, bu anının öteki anından farklı olduğunu, bunun için inandığı gerçeklerde de farklılıklar olabileceğini, fakat bunların rastgele olmadığını” (Cöntürk 2006b: 88) dile getirir.

“*Şair, hem değişen hem de değiştiren bir kimsedir. Değiştirebilen şaire iyi şair denir. Fakat değişmeyen, hiç değilse ‘değişik’ olmayan şair değiştiremez. Onun Tanrıdan ayrılığı da buradadır: O, bencil değildir kendini değiştirmeden başkalarını değiştirmek gibi bir davranışın peşinde koşmaz.*” (Cöntürk, 2006b: 90)

Şairin, bir milletin çağlar boyu sahip olduğu dil, kültür ve medeniyet birikimine, yani hazıra konan bir “beleşçi” olduğuna da inanan Cöntürk, bu konuda şunları dile getirir:

“*Kendinden önce yazılmış ne varsa hazıra konar. İyi şairle kötü şairin ayrımı, yalnızca, hazıra konuş tarzındadır. Kötü şair, dünden kalanla sarmaş dolaştır, iyi şair, daha doğrusu iyi olmaya aday şair, dünden kalanla karşılıklı gerilim içindedir: dünden kalan şairi şairde dünden kalanı iter gibidir. Böyle bir şair, dünden neyin kaynak olarak kullanılabileceğini, neyin çöplüğe atılacağını bilir, sezer. Kötü şair ise kalıpların iyisiyle olduğu gibi kötüsüyle de düşüp kalkmaktan aynı zevki duyar. Pislikten rahatsız olmadığı için yeni bir şey yaratamaz...*” (Cöntürk, 2006b: 115)

İyi şairin, ne tam olarak biçime ne de tam olarak öze önem verdiğini, bu ikisinin ilişkilerini esas aldığı dile getirir ki eleştirmenin bu tavrı, Yeni Eleştirinin ilkelerine bağlı kaldığının göstergesidir.

“İyi şair şiirin içinde ne var dışında ne var iyi bilir. Ya da hisseder. O, biçime önem vermez, öze de önem vermez. Bu ikisinin ilintilerine önem verir. Ayrıca, ona göre şiir denen varlık, öz ve biçim toplamından fazla da olabilir az da.”(Cöntürk, 2006b:119)

Turgut Uyar (Cöntürk, 1961:6) adlı eleştiri kitabında, reel dünyayla boy ölçüşecek bir hayal dünyası yaratabildiği, “çoğaltılı tekniği”, “şaşırtmalı dili” üzerinde durduğu Uyar üzerinden, “Şairin iyi bir şair olması için, “dünya görüşü” olması şart değildir. Ama “özel bir dünyası” olması ya da dünyaya özel bir bakışı olması şarttır” demiştir. Bu da bize Cöntürk’ün sanat eserinin değerini ortaya koyarken, sosyal-siyasî şartları sanat eserinin değerini belirleyen unsurlar olmadığına dair inancını ortaya koyar. O, sanatçının ve eserinin, “kendine has özel bir dünyası olması ve ona has bir bakışla bu dünyaya bakmasının sanat eserinin değerini ortaya koyacağını önemli bir ölçüt olarak” sunar.

Cöntürk’e göre şiirde egemenlik iki türdür: 1) sanat kaygısının egemenliği 2) toplum kaygısının egemenliği.

“ ‘Sanat amacı’ önde tutulmuş bir yapıtta egemen olan şey sanat kaygısı, ‘fayda amacı’ güdülen bir yapıtta ise egemen olan şey toplum kaygısıdır... Egemenlik göze batır bir şekilde bazen sanat kaygısında, bazen toplum kaygısında olmakla beraber, bazen bunun ikisinin arasında uyumlu bir şekilde paylaşıldığı da görülür. Belki de en büyük sanat yapıtları bu kümeye düşerlerdir”(Cöntürk, 2006b:167-168).

Hüseyin Cöntürk, metni esas alan ve metin dışı sosyal boyutları dışarda tutmaya çalışan nesnel bir anlayışı benimsediği için şiirde de elbette, toplum değil sanat kaygısının egemenliğini savunmuştur. Ancak Bilimsel-Nesnel eleştiriyi benimsemiş olmakla birlikte sanat eserini ve sanatçıları değerlendirirken, toplumcu-gerçekçi anlayışın esaslarına da riayet eden Asım Bezirci’yi ve çalışmalarını takdir etmesi dikkat çekicidir. Bu durum, Cöntürk’ün, sanat eserini eleştirme/değerlendirme ölçütlerinde toplum kaygısının da ister istemez öne geçebileceğine dair verdiği bir işaretidir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Cumhuriyet dönemi Türk eleştirisinde “Bines” adı verilen Bilimsel-Nesnel Eleştirinin temsilcisi sayılan Hüseyin Cöntürk; incelediğimiz yazılarında, metni esas alan, metin dışı unsurları önemli ölçüde devre dışı tutma çabasında olan bir tavır sergilemeye çalışmıştır. Ancak nesnel eleştiride de öznel yanların bulunduğunu kabul eder. Bir edebi metne dair yargılarını önemli ölçüde gerekçelendirmiş; sınıflamalar ve karşılaştırmalar yapmış, örnekler verme yoluna gitmiştir. Edebi metinleri incelerken duygularıyla ve önyargılarıyla hareket etmeme çabasında olduğunu gözlediğimiz Cöntürk, Bines’in dünyadaki temsilcilerini örnek almış, Türk edebiyatı için temel ilke ve yöntemlerini belirlemiş ve uygulamaya çalışmıştır. Cöntürk’ün, iyi bir eleştiri ve eleştirmenin özelliklerini belirlediği, işaret ettiği hususları da eleştiri yazılarında uygulamaya özen gösterdiği görülmüştür.

Hüseyin Cöntürk’e göre iyi bir eleştirmenin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Eleştirmen çağdaş yaşam ve uygarlık düzeyini kavramalı,
2. Edebiyat ile edebiyat dışı eylemleri birbirinden ayırabilmeli,
3. İyi bir eleştirmen düşünmesini bilmeli,
4. İyi bir eleştirmen okuyucuya bilgi ve belge vermekten çok bunları kullanarak sorunları çözümleyebilmeli,
5. Eleştirisini analizlere dayandırmalı,
6. Yargıçlık yapmamalı,
7. İyi bir eleştirmen öteki eleştirmenlerle tartışmamaya girmemeli (sadece söylediğinin anlaşılacağı zamanlarda duruma müdahale edebilir.)
8. İyi bir eleştirmenin dayanakları, ilkeleri çoktur fakat bunların hiçbiri sert ve kesin değildir.
9. İyi bir eleştirmen, edebiyatın görevlisi olduğunu unutmamalıdır.

Cöntürk, geçmişin en önemli edebiyat tutumlarını günümüz koşullarına uydurarak, sentezlemeyi ve batının geçerli kurallarından ilkeler edinmeyi eleştirmenin işi olarak görmüş; Bilimsel-Nesnel eleştirinin edebiyatımızdaki ilk ve en önemli temsilcisi olmuştur. Eleştiri türünün ciddiye alınması ve sağlam bir eleştiri dilinin kurulması için çaba harcamış, bazı terimleri açıklamak yoluna gitmiş hatta yarım kalsa da bir sözlük çalışmasına girmiştir.

Onun Turgut Uyar, Behçet Necatigil ve Edip Cansever üzerine yazdığı eleştiri yazılarında da nesnel ve bilimsel bir tavır takındığı gözlemlenebilir. Söz konusu sanatçıların sadece metinlerini esas aldığı,

sanatçıların biyografilerine, dünya görüşlerine bakmadığı, onları yerleşmiş ve kalıplaşmış değer yargılarıyla değerlendirmede (şözelimi Uyar'ı İkinci Yenicilere dâhil ederek onların şiir anlayışına göre incelemediği, sadece şiirlerindeki öz, biçim, dil unsurlarını esas alarak, özelliklerini maddeler halinde sınıflandırarak ortaya koymaya çalıştığı, şemalar çıkardığı, başka şairlerle (Örn. Ahmet Haşım ve C. S. Tarancı) kıyasladığı, tek başına öze ait teknikleri değil biçimsel tekniklerini de başlıklar halinde incelediği) dikkat çeker ki bunlar metni esas alan, öz ve biçim karşıtlığını yok eden Yeni Eleştirinin ve Bilimsel-Nesnel Eleştirinin yöntemleridir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Nazan (1996). "Yeni Eleştiri", *Eleştiri ve Eleştiri Kuramları Üzerine Söylemler* (hzl. Mehmet Rifat). İstanbul: Düzlem Yayınları.
- AKYÜZ, Kenan (1995). *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri (1860-.1923)*, İstanbul: İnkılâp Kitb. Yayınları.
- BANARLI, Nihat Sami (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.2, İstanbul: MEB Yayınları.
- Beşir Fuad (1999). *Şiir ve Hakikat-Yazılar ve Tartışmalar* (Haz: Handan İnci), İstanbul: YKY.
- CÖNTÜRK Hüseyin (1961). *Turgut Uyar*. İstanbul: De Yayınları.
- CÖNTÜRK, Hüseyin (2006). *Çağının Eleştirisi*. c. 1, İstanbul: YKY.
- CÖNTÜRK, Hüseyin (2006b). *Çağının Eleştirisi*. c. 2, İstanbul: YKY.
- DELLALOĞLU, Besim (2002). *Romantik Muamma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ERCİLASUN, Bilge (2004). *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- FEDAİ, Celal (2015). *Ahmet Oktay'ın Hayatı, Edebî Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖÇGÜN, Önder (1987). *Namık Kemal*, Ankara: Kültür Bak. Yayınları
- GÖKÇEK, Fazıl (2007). *Bir Tartışmanın Hikayesi Dekadanlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- GÖKTÜRK, Akşit (1963). "İngiliz Eleştirisine Bir Bakış". *Türk Dili Eleştiri Özel Sayısı*, S. 142, ss. 639-643.
- İNAM, Ahmet (2004). "Hüseyin Cöntürk ve Eleştirmenin Dört Özelliği". *Edebiyat ve Eleştiri*, S. 74: ss. 96-99.
- İSEN, Tuğba İşimsu (2004). "Hüseyin Cöntürk ve Eski Edebiyata Yeni Eleştiri". *Edebiyat ve Eleştiri*, S. 74, s. 114
- KADIZADE, Dr. Esra Dumanlı (2011). "Hüseyin Cöntürk ve Yeni Eleştiri", *TÜBAR-XXIX*, S. 2, ss. 192-193.
- MORAN, Berna (1992). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Cem Yayınları.
- NAS, Halef (2012). *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında Romantizm Realizm Tartışmaları*, (Yayımlanmamış doktora tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OĞUZERTEM, Süha (2004). "Cöntürk'ün Kalıtını Değerlendirmek", *Edebiyat ve Eleştiri*, S. 74: ss. 101-103.
- OKAY, Orhan (2012). *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad*, İstanbul: Dergâh Yay.
- RİFAT, Mehmet (2008). *Bizim Eleştirmenlerimiz*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- USLU, Didem (1993). "Yeni Eleştiri" ve "Chicago Okulu", *Kıyaslamalı Bir Edebiyat Eleştirisi*, İstanbul: Karşı Yayınları.
- ÜNAL, Hayriye (2003). "Yeni Eleştiri", *Hece Eleştiri Özel Sayısı*, S. 77-78-79, s. 283-293.
- WELLEK, René- WARREN, Austin (2001). *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir: Akademi Kit. Yayınları.
- ZARİÇ, Mahfuz (2014). "Yeni Eleştiri Kuramından Akademik Eleştiri Yöntemine", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, S. 3, s. 99- 121.